31761 08121269 8

Matyas, Florian
Chronologiai megallapitasok hazank hazank XI. es XII. sazzadi torteneteihez

DB
929
M37

XVIII/5
DUPLUM T. 562

CHRONOLOGIAI MEGÁLLAPITÁSOK

HAZÁNK

XI. ÉS XII. SZÁZADI TÖRTÉNETEIHEZ

PÉCSI VÁROSI MUZEUM KÖNYVTÁRA

MÁTYÁS FLÓRIÁN
R. TAGTÓL

(Olvastatott a M. Tud. Akadémia II. osztályának 1899. április 10-én tartott ülésén.)

9412/952

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
1899.

BUDAPEST KÖNYVTÁR
Leltári szám: 1164
Leltároztatott: 1904 XII hó 11-n.
DB
929
M37

Budapest. Az Athenaeum r. társ. könyvnyomdája.

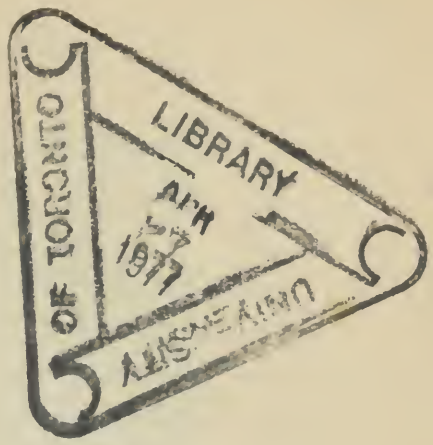

Midőn őseink első hadjáratait Európában határozott évszámításhoz csatolni igyekeztünk, azt hittük, hogy lényeges szolgálatot teljesítünk hazai történetírásunk még mindig ingatag chronologiája iránt. Mert a história biztos időszámítás nélkül még igazság tekintetében is hiányos és alig különbözik a mesebeszédtől. Szépen ír erről egy hírneves chronologus, Calvisius: »Időhatározás az igazság vezére és a históriának mintegy lelke. Ez egymaga tartja fön és védi meg a viselt dolgok emlékét. Ahol nincs összefüggő időszámítás, ott Tatián, régi egyházi író szerint, sem az igazságnak, sem a történeti hitelnek nem lehet semmi alapja«.[1])

A X-dik századi magyar állam fejedelmeit és hadait illető megállapításokat ifjabb történetbuvárok szorgalmától várjuk; de hanyatló korunk végnapjaiban sem tűrhetjük szó nélkül, hogy némely árpádházi királyaink országlási állapotai, még mindig változékony évszámításokban részesülnek.

A Sz. István uralkodására vonatkozó chronologián nem sok pótolni valónk maradt. Születése idejéről a lengyel krónika egy pár középkori megjegyzéssel támogatva nyújt elfogadható adatot. Kimúlása évéről is biztos tudomással birunk. Még csak keresztelését, házasságát és koronázását kellene egyetlen határozott évszámhoz kötni. Péter és Aba évei is kül- és belföldi adatokkal elég pontosan meghatározvák. I. Endre országlását, valamint I. Béláét mult évi április 4-diki előadásunkban

[1]) Temporis adnotatio dux veritatis, et anima quasi historiae. Diuturnitatem eius, memoriamque rerum gestarum sola conservat et tuetur. Contravero, apud quos ratio temporis non cohaeret, ut Tatianus, vetus in ecclesia scriptor ait, apud illos neque veritatis, neque fidei historicae ratio ulla constare potest. Isagoge chron. in Proemio.

tárgyaltuk. A következő királyok történeti éveivel kissé mostohául bánt el a millenniumi díszmű egyik historikusa.

Mi e század huszas éveiben kezdtük tanulni a hazai történeteket. Tankönyvül Pray kisebb műve szolgált, melyben eltekintve Kálmán hibásan jelzett s csak nemrégen biztosított végnapjától, II. Gyécza és fiai, III. István és Béla chronologiája a krónikáinkban közölt adatokkal megegyezett. Katona sem talált kifogást ezen királyévek meghatározása ellen. A gyermekkorunkban jól betanult számadatok oly mélyen meggyökereztek emlékezetünkben, hogy még országos tekintélyű egyetemi tanár eltérő véleménye sem volt képes azokat megingatni. Bámulva olvastuk tehát, mily könnyedén határozza a tudós szerző az utóbb említett királyok élethosszát, midőn II. Gyéczáét egy évvel megtoldja, III. Istvánét pedig annyival megrövidíti. Eszmezavar támadt ekkor fejünkben, melyet kútfői vizsgálattal igyekeztünk úgy a magunk, mint a történetolvasó közönség érdekében rendbe hozni.

Mióta a megállapított történeti tények elhelyezése kritikai ellenőrzés alá került, az időszámítás ötletszerű kezelése is hálátlan munkának bizonyúlt. A számok világában nincs tetszés szerinti válogatás a különböző adatok közt; itt arithmetikai fejtegetésekre és helyes utánszámításokra van szükség. Ezek nélkül chronologiai kérdésekre pontos feleletet adni nem lehet.

Előadásunk három részre oszlik. Az I-ben a pozsonyi misekönyv adatai és a krónikáinkban közölt országlási időtartamok tárgyaltatnak; a II-ban a XI-dik — a III-ban a XII-dik századi királyok chronologiájával foglalkozunk. Záradékúl a Geiza királynév valószinű hangoztatását adjuk; és avval végezzük előadásunkat, hogy figyelmeztetjük történetíróinkat árpádházi király-genealogiánk, illetőleg ebbeli ismereteink hiányos voltára.

I.

Pozsonyi évjegyzékek és krónikás időszámítások.

1. A misekönyvi évjegyzékek.

Hogy nemzeti történetünk egyes eseményei felől pontos időszámítást nyerhessünk, sem a bel-, sem a külföldi adatok, egyedül tekintve nem elegendők; mert téves számok fordulhatnak elő mindkét részen. A számadatok ugyanis lehetnek tévesek, kétesek, biztosak vagy birálatlanok. Pozsonyi évjegyzékeink néhány téves vagy kétes adat mellett igaznak bizonyúlt évszámmal is szolgálnak. Tekintve tehát az igazolt számadatokat, a még bírálatlan évszámok megokolatlan mellőzése káros eljárásnak nevezhető. Példákkal bizonyítjuk állításunkat.

Téves adatok.

1. 1047. Péter vakítása és trónvesztése. 2. 1055. Henrik halála. 3. 1060. I. Endre elhunyta. 4. 1076. I. Gyécza halála. 5. 1097. Sz. László kimulása. 6. 1108. Kálmán meghódítja Zárát. 7. 1114. Lőrincz érsek halála. 8. 1117. Kálmán király halála. 9. 1145. A Lajta-melléki ütközet. 10. 1162. (1172) II. Gyécza halála. 11. 1163. (1173) II. László és IV. István királysága. 12. 1175. (1185) III. Béla uralkodásának kezdete.

Kétesek.

1. 998. Gyécza fejedelem halála. 997. Adalbert püspök vértanúsága. A nagyobb legenda is előbb adja Gyécza halálát, azután ugyanazon évben Adalbert vértanúságát. »997. (Geiza) seculi nequam erumpnas celesti mutavit gaudio; et eodem anno B. Adalbertus episcopus palma martyrii coronatus est«. Font. I. 15.

A szerzők egykorúak lehetnek; a 997 és 998 közt létező különbség felől pedig ujabb történeti vagy oklevéli adatok dönthetnek. Adalbert püspök vértanúsági évének is van váriánsa, és pedig 996. »DCCCCXCVI. Adalbertus episcopus de Praga civitate a Prucis glorioso martyrio IX. kal.

Mai. (April. 23.) coronatur.« Annal. Quedlingb. Pertz SS. III. 73.

2. Sz. István koronázási évéről három különböző adatunk van: 999, 1000 és 1001 esztendők.

A mit Ditmár ír Vajkról, hogy »Imperatoris predicti (Ottonis III) gratia et hortatu gener Heinrici ducis Bawariorum Waic in regno suimet episcopales cathedras faciens coronam et benediccionem accepit«. (Pertz SS. III. 784.) — azt a száz evvel később élt Annalista Saxo a 999-dik évre teszi: »DCCCCXCVIIII Waic rex Pannoniae gener Heinrici ducis Bawariae, hortatu imperatoris in regno suo episcopales cathedras faciens coronam et benedictionem accepit.« Pertz SS. VI. 644. Ez volna a koronázási idő első váriánsa, mely Asztrik érsek római útját Gyécza elhunyta után nem a negyedik vagy ötödik (Font. I. 17—44. l.). hanem a harmadik évben jelöli.

Ditmár nem tart alkalomszerű előadásaiban szoros időszaki rendet. Ő adja 999. február 3-dikán V. Gergely pápa elhunytát — azon hó 6-dikán Ottó nagynénjéét, Mathildét — és deczember 17-dikén nagyanyjáét. Adelhájdét. Ezek után következik nála III. Ottó halála 1002. január 24-dikén. Vajk koronázásáról, csak műve további folytatásában, az öregebb *Miseco* 992-ben történt kimulása után, Ottó 8-dik évében, teszen említést és az utóbbira vonatkozik a szöveg *predicti*-je. Ditmár sorozata tehát nem ellenkezik az Annalista számításával.

A koronázás ezeredik évi adatát: »Mill. Stephanus ungarorum rex coronatus est« (Font. III. 208), a XI. és XII-dik század nemzeti hagyománya és külföldi írók megegyező közlései támogatják.

Ezen évre utal az 1001-diki oklevél, melynek eredetisége ha kérdéses volna is: köztudomásra jutása mégis a misekönyvi adattal egykorúnak tartható. Kelt ezen oklevél 1001-ben (Ml. I.) a 15-dik Indictióban István első király *második* évében. Tehát szeptember elseje után. Mi a koronázás éveül az ezredikét jelöli.

Ugyanazon 1000-dik évi koronázást látszik jelezni a kisebb legenda írója, ki István kimulását az uralkodás 38-dik évében történtnek mondja. Feltéve mégis, hogy a koronázás napja augusztus 15-dikét megelőzte. Font. I. 9.

A lengyel krónikák is ezen hagyományt vették át és Asztrik római utazását a koronáért az ezeredik évben jelölik. Lásd a krakói és kamenczi évkönyveket Pertznél SS. XIX. 581. s köv. ll.

Glaber Rudolf Clugny-i szerzetes, ki 1044-ben végezte munkáját, az 1000-dik évben említi István keresztségét és a dunamelléki magyarok megtérését, valamint a házasságot is Henrik császár hugával: »Ab anno millesimo, tertii sumamus incitamen huius operis libelli. De Stephano rege Ungrorum. Ipso igitur tempore Ungrorum gens quae erat circa Danubium, cum suo rege ad fidem Christi conversa est. Quorum regi, Stephano ex baptismate vocato, decenterque christianissimo dedit imperator Heinricus germanam suam uxorem.« Pertz. SS. VII. 62.

Az 1001-diki koronázást jelzik a zágrábi és váradi krónikák, midőn azt irják, hogy Sz. István elhunyt 1034-ben és uralkodott 33 évig 7 hónapig és 14 napig. Mi arra mutat, hogy a koronázás 1001. január elsején ment végbe. (Font. III. 252.). A genealógiák is közmegegyezéssel az 1001-et említik: »Stephanus primus rex coronatus est anno domini millesimo primo.« Font. IV. 91—100.

Ezen vélemény divatozott a XV. és XVI-dik században is. Pelbárt: »Anno domini millesimo primo Stephanus dux in civitate Albensi letantibus cunctis coronatus est.« Font. I. 84. A Tripartitum szerzője és régibb jogtudósaink is ezen koronázási évet ismerik. »A tempore beatissimi Stephani nostri regis, qui anno dominicae incarnationis primo supra millesimum, in regem hungaricae gentis feliciter inunctus pariter et coronatus est.« Part. I. tit. 11. §. 4. A döntő okot ezen évek egyike mellett még mindig kereshetjük.

Biztosan igazolt évszámok.

1. 997. Adalbert püspök vértanúsága. 2. 1019. A Szent Adorján tiszteletére épült zalavári egyház felszentelése. Egy Sz. Istvánnak tulajdonított oklevél meg is nevezi a szertartást végzett Modestus és Bonipertus püspököket. 3. 1024. VIII. Benedek pápa halála. 4. 1031. Szent Imre herczeg elhúnyta.

5. 1038. Sz. István király kimúlása. 6. 1041. Péter elüzetése és Aba kezdete. 7. 1044. Aba halála és Péter visszahelyezése. 8. 1051. III. Henrik eredménytelen hadjárata Magyarországon. 9. 1052. Pozsony sikertelen ostroma. 10. 1074. Salamon elveszti királyságát. 11. 1083. Sz. István canonisatiója. 12. 1192. László szentté avatása. 13. 1196. III. Béla halála.

Ime vannak ezen misekönyvi jegyzékekben a téves számadatok mellett olyanok is, melyek beható vizsgálatok nyomán kétségtelenül igazoltaknak bizonyultak: és pedig nem kisebb számmal, mint amazok. A többi birálatlan adatok közt nem lehet tehát tetszés szerint válogatni; úgyhogy némelyeket felhasználjunk, másokat mellőzzünk; hanem méltóknak kell tartanunk, hogy mindegyikre hivatkozhassunk, a melynek téves voltát nem vagyunk képesek kimutatni. Mert megtörténhetik, hogy ötletszerü eljárásunkkal épen az igazi évszámot mellőzzük.

Ideiglenesen elfogadható számadatok.

Bátran elfogadhatjuk, mert senki még eddig nem czáfolta a következő adatokat: 1. 1053. Endrének Salamon fia születik. 2. 1057. Endre Salamont megkoronáztatja. Mert ez, mint látszik, megelőzte a Morva folyó melletti eljegyzést, melyet az altaichi évkönyvek 1058-ban említenek. »1058. Rex cum matre in fines Ungarie venit — sororem tradidit, et mox se in Franciam recepit.« Pertz. SS. XX. 809. Az nem zavarja ezen számítást, hogy Kézai és a nagyobb krónikák ezen koronázást Endre uralkodása 12-dik és Salamon ötödik évére teszik. (1046 + 12 és 1053 + 5 = 1058), mert ha Endre 1046. deczember elején kezdte uralmát, azon hó elején betölt a 11. és kezdődött a 12-dik esztendő. Így Salamon is megkezdhette ötödik évét 1057. bármely hónapjában, s a krónikás a be nem töltött évet is egésznek vehette. 3. 1068. A magyarok beveszik Bolgár-Fejérvárt, melyet a görögök csellel nemsokára újra elfoglalnak. Ezt csak akkor tekinthetnők megczáfoltnak, ha valaki a város ostromáról és bevételéről korábbi vagy későbbi időre szóló adatot volna képes felmutatni. A hitelesség mellett tanúskodnak azon szer-

zők is, kik bizonyosnak állítják a hamarosan történt visszahódítást; melyről pedig tudomást csakis ezen kutfőből nyerhettek. Czáfolat nélkül az évszám sem kifogásolható. 4. 1071. és 1072. Salamon király és Gyécza herczeg hadjáratai bolgár földön. 5. 1176. és 1177. (10 év leszámításával). A fogságból kiszabadult Gyécza herczeg menekülése Ausztriába és tovább Csehországba; honnan visszakisérik bátyjához. Bélához. 6. Az 1100-dik évnél a kúnok által megölt Koppán püspök és Lőrincz püspök egyidejü kimulása fordul elő: »M. C. Cupanus episcopus interficitur a chunis; et Laurentius episcopus obiit.« (F. III. 209.) A Képes krónika az esemény szinhelyéül az orosz tartományt jelöli és Lőrinczet is az elesett harczosok közé számítja. »Kuni — episcopos Kuppan et Laurencium — sagittarum transfixione occiderunt.« (F. II. 202.) Lehet tehát. hogy Lőrincz nem erőszakos halállal mult ki.

Kálmán ezen hadjáratát XV. és XVI-dik századi lengyel írók 1094-re teszik. Velök tart Katona is. (Hist. reg. II. 668—673.) De nekünk a pozsonyi jegyzék időjelzése inkább tetszik. Mert az ezen hadjáratról szóló értesítés követi krónikánkban a keresztesek átvonulását hazánkon (1096.) és megelőzi István trónörökös születését 1101-ben. (F. II. 202—3.) Lőrincz püspök halálnemére nézve két eltérő adat közt kell választanunk.

2. *Országlási időtartamok krónikáinkban.*

Hogy valamely fejedelem országlási időtartama meghatározható lehessen, két fejedelem — az elől és utód — halálozási ideje kívántatik. Amily részletesen vannak meghatározva ezen időpontok, oly részletesen lehet körülírni a közbenső időtartam mennyiségét is.

Első ilynemü részletezést Sz. Istvánról olvasunk a zágrábi és váradi krónikákban, kezdve a koronázás napjától 1001. január elsejétől; csakhogy a kimulás ideje 4 évnyi hiányt mutat. (Font. III. 252.)

Péter és Aba uralkodásáról már hónapok számításával is emlékeznek Kézai és a krónikák; habár egymással meg nem egyeztethető mondatokban. (Font. II. 85. 163. III. 69.)

I. Endrének 15 évet adnak Kézai és a geneológiák és Salamonnak ugyanezek tizenegyet. (Font. II. 85., IV. 91., 100., 102.) I. Bélának három teljes évet tulajdonítanak a nagyobb krónikák, de végnapját pontosan csak a Zágrábi és Váradi jelölik; valamint I. Gyécza kimulási napjáról is ezek és a bécsi csonka krónika értesítenek pontosan. (Font. II. 168. III. 73., 92., 254.)

Sz. László országlási idejét csak a Képes krónika adja helyesen, de kerek számmal: »Transiit ad consortia angelorum anno regni sui XIX-o — Anno domini MXCV. III-o kal. Augusti (IV-o a helyes, július 29. Font. III. 97.) feria prima.« Kézai és a többiek hónapokat jelölnek; de az éveknél tollhibát tapasztalunk.

Kálmánnál a hónapok után a napok is megjelölvék, de az évszámok tévesek. II. Istvánnál biztosnak csak az ő utolsó 1131-dik évét vehetjük. II. Béla és fia, Gyécza, valamint unokája III. István országlási idejét és kimulási napjait helyesen adják a krónikák. Az utóbbiról szóló eredeti szövegek számítása 1161. május 31-dikétől kezdődik: »Rex Stephanus filius Geyse regnavit annis XI. mensibus novem, diebus tribus. Migravit ad dominum anno domini 1173 quarto Nonas Martii feria prima.« (Font. II. 220—1.)

III. Béla uralkodási idejéről és kimulása napjáról is (április 23) pontosan értesítenek a krónikák; csak utolsó esztendeje hiányos, melyet a genealogiák egészítenek ki 1196-ra. (Font. IV. 105.) Koronázását pedig csak a jelzett vasárnapról tudjuk, hogy 1174-ben történt. »Coronatus est ydibus Januarii feria prima.« Font. III. 101.

Béla utódai Imre és gyermek László királysága idejét is hónap és napok szerint számították, de a következő királyokét már nem. Mi arra mutat, hogy nemzeti chronologusunk 1205 körül szüntette meg részletes számításait. Ezért tapasztalunk hibás számításokat II. Béla előtt, utána pedig 70 esztendőn át a pontosabb meghatározást látjuk; eltekintve mégis a másolók tollhibáitól. Mert adatait az egyházi feljegyzéseken kívül élő tanúk közleményeiből is meríthette. Megjegyezzük azonban, hogy II. László és IV. István végéveiből a misekönyvi jegyzékben említett tollhiba miatt 10 évet le kell von-

nunk. A hiba 1145 után kezdődik, melyre nem 1146, hanem 1156 következik és észrevétlenül tart a téves számozás 1209-ig. (Font. III. 210—11.)

II.

XI-dik századi három királyunk chronologiája.

1. *Salamon király országlása.* Kezdete 1063. szeptember 11-dikén I. Béla elhunyta után. Megtörténvén a békés kiegyezés Gyécza herczeggel és testvéreivel, kiknek birtokul adta Salamon a Tiszamelléket az erdélyi részekkel, következett a kúnok rabló betörése.

Nagyobb krónikáink pogány kúnoknak nevezik őket és benyomulásukat honunkba Salamon idejére teszik. »A pogány kúnok, a Meszes hegység felső részén áttörvén a gyepüket, berontottak Magyarországba. Salamon király és Gyécza herczeg öcscsével, Lászlóval, sietve nyomulának a Meszes szorosain által, hogy megelőzzék visszatértökben a kúnokat.« [1])

Kézai különczködik. Ő a kúnokat besenyőknek nevezi és a pusztító betörést nem Salamon, hanem László idejében 1077 után történtnek írja. »László Váradon van eltemetve. Ennek idejében Erdélyben a Kerlés nevű hegyen, a magyarok nagy ellenségei a besenyők, miután kifosztották Magyarországot, visszamenet egyesülnek, és ugyan László király oly győzelmet veszen rajtok, hogy hír szerint egy sem maradt életben köztök.« [2])

Kézainak követője is akadt, ki ezen első ízben honunkba betört népet besenyőknek nevezi; mert mint Anna Komnéna

---

[1]) Pagani Cuni a superiori parte Mezes ruptis indaginibus irruperunt in Hungariam. Rex Salomon et dux Geysa cum fratre suo Ladislao, collecto exercitu festinantissime accelerarunt, per portam Mezes transeuntes priusquam Cuni montes transcenderent. Font. II. 171., III. 75—6.

[2]) Ladislaus in Varad requiescit. Istius temporibus in Septemcastris, in monte qui Kyrioleis dicitur, Bessi Hungaris infestissimi, spoliata Hungaria fugientes conjunguntur, et per eundem Ladislaum regem ac Hungaros taliter superantur, ut nec unus ex ipsis fertur remansisse. Font. II. 87—88.

írja kún és besenyő egy nyelvet beszéltek. De mellőzve a más tekintetben is rosszul értesült Kézait, az eredetileg közös nemzetiség ezen két különvált népfaját, úgy a pozsonyi időjegyzék, mint a Képes és többi krónikáink saját külön neveiken említik.

A besenyők Salamon idejében már nem a borgói hegyszoros tájékán, hanem délen a bolgár vidéken tanyáztak és az északi tartományt a kúnoknak engedték át. Besenyők úsztattak át a Száván hozzánk 1068-ban: »Besseni transnataverunt flumen Zava.« 1071-ben pedig Bolgárországban Salamon és Gyécza herczeg a besenyők seregét verte meg: »Bessenorum exercitus percutitur.« Ellenben az évjegyzékek szerzője az 1100-ban Galicziába benyomult rabló sereget kúnoknak nevezi: »1100 Cupanus episcopus interficitur a chunis.« Font. III. 209.

A görögök is megkülönböztetik e két népfajt egymástól. A régibbeket patzinatzitáknak, a most érkezteket uzok vagy kománoknak hívják.

Mügelni Henrik is ethnologiai tudományával tüntet, midőn ezen kúnokat tatároknak nevezi. »Donach kemen die Tattern in Vngern.« 59. l.

Ujabb történettanáraink egyike nem sokat törődik chronologiai kutatásokkal, hanem a kúnok első berontását, saját felelősségére, 1070-re teszi. »A király és dicső herczegek tehát megölve csaknem mind a kúnt és kiszabadítva fogságukból a kereszténveket, nagy diadalommal tértek haza. Nagy volt az öröm egész Magyarországban és dicsőítették énekekben az urat, ki oly nagy győzelmet adott nekik (1070).« M. orsz. tört. II. 82.

Ezen 1070. évszám Katona István találmánya. (Hist. crit. reg. II. 227. l.) Ő ismerte ugyan, de ritkán használta a Pray által fölfedezett misekönyv időjegyzeteit. És mivel az egyetlenségek a király és herczegek közt 1073-ban kerültek nyilt kitörésre, az 1070-dik évet tartotta a kún háború legkésőbbi idejének.

De megjelentek azután sajtó utján többször és ma közkézen forognak azon időjegyzetek. És ott megvan határozva, mikor történt Bolgárfejérvár bevétele: »MLXVIII. Civitas

bulgarorum a rege Salomone capitur; rursumque ab isdem bulgaris et grecis dolo recipitur.« Font. III. 209.[1]) Ezen eseményt Katona 1072-re halasztja. De nekünk a feljegyzett 1068. évszám hiteles voltáról nincsen semmi okunk kételkedni. Mivel pedig a nemzeti hagyomány a kúnok érintett beütését a bolgár város ostrománál három évvel korábbi időre teszi (factum est tertio anno post adventum Cunorum), a kerlési győzelemnek biztos évszáma: 1068—3 = 1065. (Font. II. 173. III. 38.)

Ugyanezen évben nemcsak Magyarország, hanem a görög birodalom is szenvedett ezen Uzi-knak nevezett rablócsapatok betörése miatt. Az időkort a Kuropaláta jelzi: »Hatodik esztendeje folyt akkor Dukász (Konstantin) uralkodásának, a harmadik Indictio, a világteremtés 6573-dik évében, az Uzi-k nemzete egész népestül és minden készleteivel együtt átkelvén a Dunán, háborút viselének a rómaiak ellen és ezek hadvezéreit: Apokápesz Vaszilt és Botániátesz Nikefort foglyul vitték magokkal«.[2])

A hármas időhatározás megegyező eredményeit így constatáljuk. Dukász Konstantin hatodik éve: 1059 + 6 = 1065. A harmadik Indictio: 1065 : 15 = 0, 0 + 3 = 3. Hogy pedig a világteremtés évszámából kifejthessük a keresztény korszak bizonyos esztendejét, le kell vonnunk belőle a Krisztus születését jelző évet.

Ez külön szerzőknél különböző: Kedrénosznál 5506 vagy 9, Georgiosz és Logothéta Simonnál 5500, Nesztornál

[1]) A »Civitas Bulgarorum« 1063-ban már 50 év óta görög birtok volt és »Alba graeca« nevet viselt. Az utolsó bolgár király Vladiszláv (*Βλαδισθλάβος*) 1017-ben egy döntő ütközetben esett el. A háború 994-től fogva 23 évig tartott. 1018-ban hódolt meg a belgrádi paranesnok a Száván inneni tartomány főnökeivel együtt II. Vaszil byzanti császárnak. (*ὁ τῶν Βελογράδων ἄρχων μετὰ τῶν συναρχόντων αὐτοῦ*). Kedrenosz. Ugyanekkor foglalják el a görögök a mai Szerémséget, s határosak lesznek a magyar állammal.

[2]) Agebatur tunc sextus annus imperanti Duci, indictione tertia, anno a mundo condito 6573. Uzorum natio cum tota gente et propriis impedimentis transmisso Istro Romanos debellarunt; ac duces ipsorum Basilium Apocapen et Niceforum Botaniaten captivos abduxerunt. Scylitzes Curop. p. 815—6. ed. Paris.

pedig 5508. Ezen utóbbit használja a Kuropaláta is: 6573—5508 = 1065.

Az Uzok nevezetét és ezek 1065-diki száguldozását a görög birodalomban nyugoti írók is felemlítik. Ezen esztendőben zarándokolt Magyarországon át a szentföldre Günter bambergi püspök a mainczi érsekkel és még két püspök társával. A görög tartományban megszalasztták őket az Uzok; midőn pedig országunkon át haza felé tartottak, meghala Günter Sopronban. Bizonyítják ezt 1065-re Lambert. Bertold és az altaichi évkönyvek szerzője.[1]) Történetírói szórakozottság különös jele Jerney Palócz krónikájában, mely 1855-ben jelent meg. Azt olvassuk ott, hogy a kúnok az oroszokkal 1058. vagy 1061-ben csatáznak először (36. és 54. ll.): a Magyarokkal pedig csak 1094—1100 körül harczolnak, és pedig Galicziában. A Képes krónikát idézi a tudós szerző, de elkerülte figyelmét összes krónikáinkban olvasható ezen közlemény Salamon király idejéből: »Pagani Cuni a superiori parte Mezes — irruperunt in Hungariam.« Font. II. 171., III. 75. De Utino. III. 269. Monacense III. 235. Pozsonyi IV. 31. Ranzan IV. 197.

Találunk még jelzést az idézett misekönyvi jegyzékben Salamon kettős hadjáratáról görögök és bolgárok ellen 1071. és 1072-ben. Krónikáink csak a Nis város ellen intézett támadást, s a herczegek ellen Salamon által tervezett cselvetést ismerik.

---

[1]) 1065. Hoc tempore Sigifridus Mogontiacensis archiepiscopus, Wilhelmus Trajectensis episcopus, Guntharius Babenbergensis episcopus et Otto Ratisponensis episcopus cum magno apparatu et comitatu Hierusalem proficiscentes, in eo itinere a paganis multa sunt perpessi. Nam bellum cum eis inire sunt coacti. In eadem via Guntharius obiit. Bertold. Pertznél SS. V. 272.

1065. Guntherius episcopus scribens ita ad suos, qui domi erant: »Vere fratres transivimus per aquam et ignem. — Experti enim sumus Ungros sine fide famulantes, Vulgarios occulte rapientes, fugimus Uzos aperte debacchantes, Constantinopolitanos vidimus graece et imperialiter arrogantes.« — Guntherius pervenit ad urbem quae Deserta civitas (Oedenburg) nuncupatur. Ibi ergo non valens diutius morbo reluctari. X. Kal. Augusti (Juli 23) obiit. Pertz SS. XX. 817. Annal. Altahenses.

A belháború. Csak 1072-ben a Nis város ellen intézett hadjárat alkalmával (1072. Salomon rex bulgarense regnum invasit. F. III. 209.) kezdődtek egyrészről a cselszövények (rex dolose intendebat eos perdere. F. II. 178. III. 82.); más részről a védelmi intézkedések és a segélykeresés külföldön. Már 1073-ban háborús készülődéssel tölti mindkét fél az időt és Márton napján (nov. 11.) öt hónapi fegyverszünetet kötnek. Marquard a német segédcsapat vezére Salamonnál, már karácsony óta bírta a karantáni herczegséget. »1073. A német király Bambergben ünnepelte a karácsonyt. Ott, mint Lambert írja, megfosztotta igaz ok nélkül Bertoldot a karantáni herczegségtől és tette helyébe Marquardot, kit némi rokonsági kötelék csatolt hozzá«.[1])

Ezt azért érdekes megjegyezni, mert nagyobb krónikáink évszám nélkül említik, hogy Salamon Ikervárott töltötte a karácsonyi ünnepeket, mialatt közte és a herczegek közt fegyverszünet volt. A király Ikervárról Zalába sietett, hol Marquard német herczeggel és Vid udvargróffal találkozott és elhatározták, megtámadni Gyéczát a fegyverszünet lejárta előtt. Ezen körülmények az 1074-diki karácsonyt és a következő januári napokat jelölik. Februárban még a nagyböjt kezdete előtt előnyomul Salamon hadserege élén a Tiszáig és Sexagesima vasárnapra következő szerdán (26-dikán) megütköznek. A király szétveri az ellenfél seregét, Gyécza menekül és siet találkozni a segítségére jövő László öcscsével és Ottó sógorával Vácznál.

Krónikáinkban a monyoródi ütközet időhatározása is hiányos; csak a napját tudjuk, a hónapról nincsen említés. Szerdán érkezett meg a király és hadserege a Rákos mezejére. Csütörtökre határozták a herczegek a viadalt; de sűrű köd akadályozta őket. Pénteken hajnalban nyomult előre a királyi hadsereg (in diluculo sexte ferie), összecsapott az ellenséggel és megveretett.

Ennek márczius végén, vagy április elején kellett történnie, mert a husvéti ünnepen (ápril 20.) már tudomása volt

[1]) 1073. Rex Natale domini Babenberg celebravit. Ibi Bertoldo duci Carnotensium, ducatum sine legitima discussione absenti abstulit et Marcwardo cuidam propinquo suo tradidit. Lambert. Pertznél SS. V. 205.

Henriknek a vereségről és hamarjában összevont sereg élén indult el Magyarország felé sógora segélyére. (Repentino et tumultuario milite collectum exercitum parabat in Ungariam. Lamb. Pertz. V. 216.) De csak Regensburgig jutott. Ott azon hírre, hogy hódító Vilmos, az angol király nagy haderővel közeledik Aachen felé, visszafordult és a Rajna vidékére sietett. A kószahirnek nem volt alapja és ő Mainczban ünnepelte meg a pünkösdöt.[1])

Megérkezett mégis a következő nyáron a német had Salamon segítségére; de éhség és betegség annyira megviselték, hogy Henrik semmit sem végezve vonult vissza Magyarországból és eljutott Sz. Mihálynap után Wormsba.[2])

Ezen 1074-dik évet, mint Salamon királysága végét, helyesen jelöli a pozsonyi misekönyv jegyzéke: »MLXXIV. Salomon regno privatur.« Font. III. 209. A külföldiek közt Lambertet már idéztük. Bertold is följegyezte azon nyári eredménytelen hadjárat idejét:

»1074. Azon nyáron haddal nyomult Magyarországba Henrik, hogy Salamont megsegítse; de Salamon visszahelyezése tekintetében semmit sem birt létre hozni«.[3])

A nagyobb krónikák megfeledkezve I. Béla közel két évi uralkodásáról, azt irják, hogy az egyetértés Salamon és a herczeg közt mintegy 13 évig tartott: »Viguit tranquilla pax inter regem et ducem circiter annos tredecim.« (1061 + 13 = 1074.) Font. II. 170. III. 75.

---

[1]) Cumque Ratisbonam venisset insecuta est eum legatio familiarium eius, nunciantium, quod Wilhelmus cognomento Bostar rex Anglorum ab archiepiscopo Coloniensi vana pollicitatione illectus, cum magno exercitu adventaret, regni sedem Aquisgrani occupare paratus. Territus rex tam atroci nuntio, ac privatae rei curam externis negotiis ante habendam ratus, omissa in Vngariam expeditione, ad Rhenum concitus remeavit. Pentecosten Moguntiae celebravit. Lambert. Pertz. SS. V. 215.

[2]) Homines plerosque, animalia pene omnia brevi pestilentia et fames consumserunt. Qua necessitate compulsus rex nullo insigni facinore perpetrato Ungaria excessit, et post festum S. Michaelis Wormaciam reversus est. Lamb.

[3]) 1074. Ea aestate rex expeditionem in Ungariam movit pro adjuvando rege Salomone. Sed rex ibi nihil ad votum suum efficere praevaluit. Pertz. V. 277.

A misekönyvi jegyzékhez a XIII-dik században csatolt toldalékban 11 esztendő jut Salamon királyságára. (Font. III. 212.) A genealogiák is ezen kerekszámot adják: »Rex Salomon filius Andreae Albi regnavit annis undecim.« Font. IV. 92., 102. Valóban 1063. szeptember 11-dikétől 1074. április 11-dikéig csak 10 év és 7 hónap telt el.

2. *I. Gyécza és László uralkodása.* A nagyobb krónikák írják, hogy a győztes herczegek a hadsereggel együtt Fejérvárra mentek és erős őrséget rendeltek oda és Bobuthra, valamint más várakba is. »Akkor Magnus, a magyaroktól kényszerítve, magát megkoronáztatta«.[1]) Ezen *tunc* valószínűleg a német had megérkezése előtti időt jelöli; a pozsonyi időjegyzék azonban a következő évre halasztja a koronázási szertartást. »MLXXV. Magnus rex coronatur.« F. III. 209.

I. Gyécza uralkodásának három évi tartamot adnak összes krónikáink és halála napját április 25-dikére határozzák. »VII. kal. May viam carnis universe est ingressus. Regnavit autem tribus annis.« F. II. 192., III. 92. Az adat pontos, ha kezdetét 1074-ben, a győzelmes herczegek Fejérvárra bevonulásától számítjuk. Elhunyt, mint a zágrábi és váradi krónikák elzik, 1077-ben; de Sz. Márk és nem Sz. György napján: »Gexcha obiit anno MLXXVII. octavo (VII.) kal. Mai.« Font. III. 254. Április 25-dikét nevezi a müncheni is. F. III. 238.

Fel kell említenünk itt még a pozsonyi időjegyzék téves adatát is, mely a király elhunytát 1076-ra teszi; mert ezen jegyzék szolgált alapul azon évszámítónak, ki krónikáinkban a királyok országlási tartamát évekre, hónapokra és napokra részletezte: »MLXXVI. Magnus rex obiit, et frater eius Ladizlaus in regem elevatur.« F. III. 209.

Sz. László uralkodása alatt Salamont illető két eseményt említ fel a pozsonyi jegyzék: a megbékélést 1081-re és Salamon fogságát, menekülését, midőn Istvánt, Imrét és Gellértet

[1]) Duces Geysa et Ladislaus cum exercitu Albam venerant, deinde castrum porte Bobuth et Albam ac alia castra fortissimorum militum presidio munientes, dimissoque exercitu habitabant in Hungaria. Tunc Geysa dux Magnus compellentibus Hungaris coronam regni suscepit. Font. II. 187. III. 88.

kanonizálták 1183-ban: »MLXXXI. Ladizlaus rex et Salomon frater eius pacem fecerunt. MLXXXIII. In carcere missus, et dominus rex Stephanus, et Henricus filius eius et Gerardus episcopus reuelantur, et Salomon rex fugit. F. III. 209.

Ezen egy esztendőbeli eseményül jelzett fogságot és menekülést az egykorú Bernold két évre osztja fel; a *fugit* szót pedig úgy értelmezi, hogy szabadon bocsáttatott: *relaxatus*. »1083. Salamon magyarok királya, de királyi tisztségre méltatlan férfiú, említett Henrik sógora, egy László nevű földije által megfosztatván országától, börtönbe záratik és ő emeltetik helyette királyi méltóságra«.[1]) »1084. László magyarok királya, a német katholikusok párthíve, ellenfelét, Salamont, a börtönből kibocsátja és megengedi neki, hogy meglátogassa háládatlan feleségét Regensburgban. Mert sem egyik, sem másik mind addig meg nem tartotta az egymás iránt teljesítendő házassági kötelmeket. Sőt az apostoli parancs ellenére, nem féltek a köteles tartozást egymástól megtagadni. A nő a többször említett Henrik húga vala, kiről ő Regensburgban jó idő óta gondoskodott, még mielőtt férje fogságba jutott volna«.[2])

Ezen két évre szóló előadás kétessé teszi nemcsak az időjegyzék, hanem a Sz. István-legenda azon közleményét is, hogy a szabadon bocsátás, épen a szent ereklyék felvétele alkalmával és pedig »mennyei nyilatkozat folytán« (revelatione sibi celitus facta. F. I. 64.) történt.

Hogy a canonisatiót 1083-ban végezték, azt nemcsak a felhozott pozsonyi jegyzék, hanem a Sz. István-legenda írója is bizonyítja, ki az ereklyék felemelési idejéül az 1038-ra

---

[1]) 1083. Salomon rex Ungarorum, sed regia dignitate indignissimus, praedicti Heinrici cognatus, a compatriota suo nomine Latislao regno privatus incarceratur, et ille pro eo regia dignitate sublimatur.

[2]) 1084. Rex Ungarorum Latislaus, parti catholicorum assentaneus, aemulum suum Salomonem de carcere relaxatum Ratisponam ad uxorem suam ire permisit, licet ingratam. Nam nec illa nec ille coningale foedus adinvicem catenus servaverunt; immo contra apostolum seipsos invicem fraudare non timuerunt. Erat autem ipsa soror Heinrici saepenominati quae et ab ipso tamdiu Ratisponae sustentabatur, etiam antequam maritus eius captivaretur. Pertz. SS. V. 440.

következő 45-dik évet jelöli. »Quievit corpus beatum eodem in loco XLV. annis«. Font. I. 62. 1038 + 45 = 1083.

Sz. László elhunytát krónikáink különböző években és napokon jelölik. A régiebbek a kimulást 1095. július 29-dikére teszik. »Migravit ad dominum anno domini millesimo nonagesimo quinto quarto kalendas Augusti feria prima.« Font. III. 97. Egyeznek vele a váradi és a pozsonyi nagyobb krónika; ez egy kis correcturával: »Migravit ad dominum MXC. nono kal. Augusti«. (F. IV. 33.) Ez csak tollhiba; az eredetiben MXCV IIII. kal. állott, s a leíró azért vonta össze az ötöt a négygyel, mert hiányzott V. után a pont.

A Képes krónika is azon évet és hónapot adja, de nem a napot. »Transiit ad consortia angelorum anno regni sui XIX. anno domini MXCV. III-o kal. Augusti feria prima«. (Juli 30.) F. II. 200. Vele tart a Müncheni is. III. 241.

A Toldi és Knauz-féle genealogiákban 1096-ot olvasunk: »Decessit sine liberis A. D. millesimo nonagesimo sexto. F. IV. 102. Végre a pozsonyi misekönyv jegyzéke 1097-et ír. »MLXXXXVII. Ladislaus rex obiit«. F. III. 209.

Ily különböző adatok közt teljes hitelű a nagyobb krónikák jelzése, az 1095-dik év. Ezt külföldi írók is megerősítik. Egykorú tanú Ekkehárd aurachi apát: »1095. László, Pannonia királya, irgalmassági cselekedetek gyarkorlója bevégezé életét az Úrban«.[1]) A Szász Annalista: »1095. László, Pannonia kegyes emlékű királya elhúnyt«.[2]) 1096. márczius óta már nem László, hanem Kálmán vesződik az ország határain betódult keresztesekkel.

Teljes hitelű még a kimulás vagy temetés napja, vasárnap július 29-dike, mert Sz. Mártha napja csakugyan vasárnapra esik 1095-ben. Végre minden kétséget eloszlat az esztergomi. 1519-ben készült Breviárium, melyben a canonisatio napja június 27-dikén, temetése pedig július 29-dikén fordul elő: »IIII. kal. Aug., Juli 29. Deposicio Ladislai regis.«

[1]) 1095. Ladizlaus rex Pannoniae misericordiae operibus plenus vitam finivit in domino. Pertz. SS. VI. 207.

[2]) 1095. Ladizlaus rex Pannoniae vir piae memoriae obiit. Petz. SS. VI. 728.

Lászlónál az országlás tartamát a Képes krónika kerek számban 19 évre határozza (II. 200.); a régibb krónikák pedig a 19-et meghaladott időt részletezik: 19 év három hó és három napra. F. III. 97. Ezen számok igen nagyok, mert 1077. április 25-dikén kezdve 1096-ban végződnek. Aki ezen részletes számítást végezte, az Gyécza halálát nem 1077-ben, hanem a pozsonyi jegyzék szerint 1076-ban történtnek képzelte. 1076-nál kezdve a számítás, a részletes adatokkal csakugyan pontosan egyezik. 1076 + 19 = 1095. április + 3 hó = július, 25 + 3 = 28, a kimulás vagy temetés napja nem számít. 1077-nél kezdve azonban László királysága nem 19, csak 18 évig tartott: 1077 + 18 = 1095. és július 29-ig három hó és három nap.

III.

1. XII. századi három királyunk országlási évei.

1. *Kálmán királysága.* Legtöbb különbözés fordul elő ezen király uralkodási évszáma körül úgy a hazai, mint a külföldi közleményekben.

A zágrábi és váradi évkönyvek 1113. (F. III. 255.); a krónikák és genealógiák 1114. (F. II. 207., III. 98., IV. 93., 103.); prágai, Kozma és Annalista Saxo 1116. (Pertz. SS. VI. 754., IX. 122.); a pozsonyi időjegyzék 1117. (F. III. 209.) egykorú Ekkehárd nyomán, ki ugyanezen évet jelöli Kálmán végnapjául. (Pertz. SS. VI. 253.)

Ezekhez járul két különbség az uralkodás tartamára nézve. A Képes krónika és a müncheni rövidített másolat 25 évet (F. II. 207., III. 242.); Kézai 18-at; a többi krónikák és genealógiák közmegegyezéssel a 18 év járulékait is adják, azaz: 18 évet, hat hónapot és öt napot.

Állandó jelzés ezen adatok közt csak egy van: a halálozás napja február 3-dika. Mert a keddi nap, melyet úgy az 1114-diket jelölő régibb krónikák, mint a 25 évre utaló Képes használnak, csak az 1114-es évre válik be.

Ezen négy adat közül egyetlen eseményre csak egyet választhatunk és a választást kötelességünk megokolni.

Szerencsére Kálmán utóda, II. István, két külön oklevélben jelenti, hogy neki az 1124-dik év uralkodásának kilenczedike. Itt a kivonási műtéthez nem a 9-et, mely nem teljesen egész szám, hanem csak 8-at kell vennünk és lesz: 1124 — 8 = 1116. Azon számot kapjuk, melyet két egykorú író is közölt. 1116 február 3-dikától tehát 1124 február 3-dikáig lefolyt 8 egész év; a kilenczedik pedig február óta számít. Ezen évszám megállapítása Pauler Gyula akadémiai osztályelnök érdeme.

A különböző számítások birálata. Hátra van még a régibb krónikákban használt 18 évi időtartam birálata. »Kálmán uralkodott 18 évig, hat hónap- és öt napig«. F. III. 98.

Ha ezen időt Sz. László elhunytától 1095. július 29-dikétől számítjuk, lesz 1095 + 18 = 1113 július 29; + hat hónap = 1114 január 29; + 5 nap = február 3. Ezt pontos eredménynek tartotta az, ki László elhunytát 1095-re kijavította, a 18 évet pedig és járulékait épen hagyta.

De mivel nem 1114, hanem 1116 a Kálmán végnapját elző évszám; kérdés, koholt-e az 1114-et igazoló, de 1116-tal egyező 18 éves időtartam? Mi valódinak tartjuk ezen 18 évet, mert az eredeti szerző nem a helyesebb 1095-öt vette kiindulási pontul, hanem mint fön Sz. Lászlónál, úgy itt is a pozsonyi időjegyzék adatát vette alapul, mely így szól: »MLXXXXVII. Ladizlaus rex obiit, et frater eius Lampertus dux; quibus Colomannus et frater eius Almus succedunt in regnum«. F. III. 209. A jelzett időtartam ezen 1097. esztendőhöz adva pontosan igazolja a most megállapított 1116-dik évet. 1097 július 29 + 18 = 1115 július 29 + 6 hó = 1116 január 29; + 5 nap = február 3. Az 1095 tehát, éppen úgy, mint az 1114 év, későbbi correctura; eredeti állapotban csak a 18 év járulékai maradtak, 1097-től számítva.

De a most hitelesített 1095. július 29-dikétől 1116. február 3-ig letelt nem 18, hanem 20 év, 6 hónap és 5 nap. Ezen eredményből méltán következtethetjük, hogy a Képes krónika XXV. éve a XX. év, és kihagyva a hónapokat, a napok V-ös számából van összevonva.

2. *II. István királysága.* Krónikáink csak az évet jegyezték fel, melyben az elhunyt, az uralkodási idő terjedelméről

egy a kezdettel és véggel össze nem egyeztethető számot adnak. Nincsen pedig említés, mely hónapban és napon költözött át jobb életre. A régibb krónikák: »Regnavit annis decem et octo et mensibus quinque. Migravit ad dominum anno domini millesimo centesimo trigesimo primo«. F. III. 98., IV. 34., 43., 103.[1]) Kézai fönmaradt codexeiből ezen király uralkodása hiányzik. A Képes 18 évet jelöl számára; a pozsonyi misekönyvi jegyzék XII-dik századi toldaléka 12 évet, a váradi pedig tizenhármat ad neki és öt hónapot. A Mügelni fordító 17 évet olvasott codexében: »Derselb kunig herscht siebenzehen iar«. 74. lap. mi a Kálmán 1114-dik évéhez meglehetősen illik.

Ezen másolók által sokféleképen módosított adatokból, az 1131-dik év hónapját, melyben a haláleset történt, meghatározni nem lehet. De megkisérelhetjük a tájékozást utóda, II. Béla helyesebben körülírt éveiből.

3. *II Béla országlási évei.* Erről közmegegyezéssel írják, hogy kimult 1141. február 13-dikán, uralkodott pedig 9 év, 11 hó és 12 nap. Ha ezen adatokat az 1131-dik év márczius elsejétől számítjuk, eredményül 1141. február 13-dikát nyerjük. Mert 1131. márczius 1 + 9 év = 1140. márczius 1 + 11 hónap = 1141. február 1 + 12 nap = február 13. Ezen számítás a trónöröklés napjától veszi kezdetét, mert II. Béla koronázása István elhunyta után közel két hónap mulva történt 1141. április 28-dikán. Ezen adatot nélkülözik úgy a Képes, mint a Turóczi krónikája. A pozsonyi nagyobb krónika sem említi a napot (F. IV. 34). A koronázás napját csak a régibb krónikák tartották fön: »Mortuo ipso (Stephano) coronatur quarto kalendas Mai feria tercia«. (F. III. 99.) Pray a jogos trónöröklés és a koronázás közt mutatkozó időkülönbségből arra következtet, hogy István még életében koronáztatta meg Bélát: »Se etiam vivo regem coronari iubet«. (Annal. I. 123.) De ezen vélemény ellenkezik a krónikák most idézett határozott adatával. A rövid időre történt elhalasztást egészségi állapotok, vagy más családi akadályok okozhatták.

[1]) Az osztrák évkönyvek is: 1131. Stephanus rex Ungarorum obiit. Pertz. SS. IX. 502.

Uralkodott ezek szerint II. István 1116. február 3-dikától 1131. márczius 1-ig 15 évig és 25 napig. II. Béla királyévei ellen nem történtek kifogások. Alberiknek is tudomása volt II. István 15 évéről, mert így ír 1111-re: »In Ungaria regnat Stephanus annis quindecim«. Pertz. SS. XXI. 55.

2. XII. századi öt király chronologiája.

Érdemes a »Magyarország története az Árpádok korában« czímű munkát a millenniumi díszműben figyelemmel olvasgatni. Ki lehet abból jelölni első sorban az új találmányokat; azután pedig a helyreigazítandó merészebb véleményeket.

Ilyen II. Gyécza király első koronázása 1141. november 22-dikén és elhunyta 1162-ben. Hasonló tekintély-diktálta nézet III. István menekülése és II. László uralkodása 1162. és 1163-ban; valamint a Gyárfás és Protáz-napi döntő ütközet 1163-ban és III. István hirtelen halála 1172-ben. Nevezetes végre azon szembeötlőleg alkalmazkodó eljárás, mely szerint III. Béla koronázása január 13-dikán 1173-ra, egy évvel előbbre tétetik, mint az valóban megtörtént.

Három részre osztva adjuk itt elő ezen anachronismusra vonatkozó észrevételeinket. Az elsőben II. Gyécza országlásával, a másodikban III. István uralkodásával, a harmadikban III. Béla koronázási idejével foglalkozunk.

1.

II. Gyécza országlása.

1. *Az első koronázás.* Magyarország történetirója a millenniumi díszműben figyelmezteti olvasóit egy II. Gyécza királyt dicsérő közleményre a Képes krónikában (F. II. 216.), mely azon ünnepnapot is megemlíti, melyen őt atyja halála után koronázták. »Isten az ő gyermekének, Gézának, adta a királyságot, kit szent *Cecilia* szűz napján (nov. 22.) koronáztak meg. Ez a dicsőítő hymnus 12 éves gyermeket illet. Nem tudjuk más magyarázatát adni, mint az egyidejűséget, mely a nemzet feje iránti tiszteletnek és hódolatnak ily aránytalan kifejezését természetessé teszi. Ezt az egyidejűséget — azt a

tényt, hogy a magyar nemzet krónikáját épen II. Géza idejében szerkesztették, nem csupán a különben érthetetlen lelkes dithyrambus bizonyítja«. M. orsz. tört. II. 273. l.

Ezen általánosságban tartott nyilatkozat arra mutat, hogy a tudós férfiú, a Képes krónika szerzőjével együtt, ezen szokásos *ünnepi* koronázást a királyságra történt felavatás szertartásának tartja és az országlás kezdeteül tekinti. Nem is áll egyedül ezen nézetével. Vele tart Bonfini: »Defuncto Bela Geysa primogenitus, qui ephebis nondum excesserat, paulo post Albae in solennibus divae Caeciliae rite coronatur«. Dec. II. lib. VI. Követi őt Pethő Gergely is: »Gejza második, a Vak Béla királyunk öregbik fia koronáztaték Székes-Fejérvárban, magyarországi királylyá szent Cecille asszony napján«. 34. l.

Az újabb szerzők megfeledkeztek arról, hogy királyaink nagyobb ünnepen megkoronáztattak és koronázva jelentek meg az egyházi szertartáson. Így a régen megkoronázott Salamonnak 1064-diki husvétkor Pécsett Gyécza herczeg tevé fejére a koronát: »Quinqueecclesiis rex Salomon ipso die Pasce per manus Geyse ducis honorabiliter est coronatus«. F. II. 169. Így Aba királyt husvétkor Csanádon Sz. Gellért nem akarta megkoronázni. Ezt Katona első koronázásul tekinti és 1041-re teszi. »Abae coronationem ad A. C. 1041. defigere debemus. — 22. Martii seu die Paschatis Abam fuisse coronatum. — Abae tres anni revera completi iam erant 22. Martii A. C. 1044.« Hist. crit. reg. II. 623—4.

Gyakorlatban maradt ezen szokás a XII-dik században II. Gyécza után is, mert így szól III. István 1067-diki oklevelében a Sebenicobelieknek: »Cum ad vos *coronandus* aut vobiscum regni negotia curaturus advenero«. C. D. II. 179.

Említettük már, hogy Gyécza trónörökös 1141. február 13-dikán nyert királyi jogot. Nevezetes dolog, hogy a Képes krónika szerzője nem a trónrajutás, hanem a koronázás napjától számítja ezen király uralkodása idejét; de még sem novembertől, hanem februártól.

Mert azt írja az országlását, állítólag, 1141. november 22-dikén kezdő királyról, hogy uralkodott 20 év, három hó és 15 napig, és elhúnyt 1161. május 31-dikén szerdai napon.

»Regnavit annis viginti mensibus tribus diebus XV. Migravit autem ad dominum anno domini 1161. pridie kal. Junii feria quarta«. Font. II. 220.

Ezen számítás semmi esetben sem veheti kezdetét 1141. november 22-dikén. Mert a 20-dik év csak 1161. novemberben telnék be, a király pedig már ezen év május 31-dikén elhúnyt. Hiányoznék tehát belőle 5 hónap és 21 nap; és még időt kellene nyernünk három hó és 15 napra. Kilencz hónappal volna ez esetben rövidebb a királyság tartama.

Ellenmondás van csakugyan a koronázásnapi határozás és az országlás tartama közt a királydicsérő krónikás idézett szövegében. A két állítás össze nem egyeztethető s csak ezek egyike lehet helyes. Kisértsük meg az időtartamból a koronázási nap meghatározását.

1141. február 13-tól 1161. február 13-ig 20 év telt be. Ezen utóbbi naptól három hó telik le május 13-dikán és hozzáadva a 15 napot, május 28-dikához jutunk. Két nap hiányzik még május 31-dikig, és ez a haláleset és a koronázási nap közt lefolyt idő, melyet meg is említenek a budai csoporthoz tartozó és a Cornides-féle krónikák: »Geysa coronatus est XVI. kal. Martii, in dominica »Invocavit me« transactis duobus diebus post mortem patris«.

(Febr. 16.) Font. III. 100., IV. 93.: »Invocavit«, azaz bőjt első vasárnap 1141-ben csakugyan február 16-dikára esett. Az idézett szövegekben hiányzik az X számjegy, melyet a vasárnap jelzéséből pótolhatunk.

A Képes krónikában csak az országlás tartama van helyesen kiirva; Sz. Czeczilia neve pedig vagy Juliána helyett csúszott be, vagy az akkor említett koronázás csak közönségesen ismételni szokott ünnepnapi szertartás volt, mint Salamon királyé 1064-ben, midőn Pécsett husvét napján Gyécza herczeg maga tette fel a koronát Salamon fejére: »Rex Salomon ipso die Pasce assistentibus regni proceribus, per manus Geyse ducis honorabiliter est coronatus, et in regiam beati principis apostolorum basilicam ad audiendam missam gloriose deductus«. Font. II. 169., III. 74., 234.

Nem áll tehát, mit a historikus megjegyzés nélkül közöl, hogy a Czeczilia napi koronázás az első, és hogy a két össze

nem férő számítási közleményt »épen II. Géza idejében szerkesztették«.

2. *II. Gyécza végnapja.* Az 1161-diki év, hó és nap adatát változatlanul közlik összes krónikáink: »Migravit ad dominum anno domini MCLXI. pridie kal. Junii feria quarta«. Font. II. 220., III. 100., 255., IV. 93., 104.

De a Kálmán királysága végéről szóló téves adat: 1114 év 1116 helyett, gyanússá tette a tudós historikus előtt krónikásaink oly apró részletekre kiterjedt számításait is; figyelmét tehát a szomszéd osztrák kolostorok évkönyveire fordítá. Ezek közt az Admonti krónika folytatója: »1162. Goutso rex Ungarorum obiit, pro quo Lanzlav frater eius regnat«. És a Salzburgi évkönyvek: »1162. Goutsco rex Ungarie obiit. Ladzlaus frater eius succedit«. Pertz. SS. IX. 583., 776.

Ezeket ő a hazai krónikák adatainál értékesebbeknek tartá, és mellőzve a további vizsgálatokat, bátran közlé tudni vágyó olvasóival: »Midőn a császár (I. Frigyes) 1158. nyarán Milánó ellen indúlt, 600 válogatott magyar ijász állott be seregébe. — Nem kisérte többé magyar csapat a császárt, midőn az 1161-ben újra Milánó, Sándor (pápa) erős bástyája ellen indúlt. Ez a határozott és nagy következésű állásfoglalás az imperium és sacerdotium közötti harczban volt Gézának utolsó tette. 1162. május 31-én meghalt, alig 32—33 éves korában«. II. 292—3. l.

Pedig kár volt abba hagyni a vizsgálatok folytatását, mert az osztrák évkönyvek sem mind egyezők. A Klosterneuburgiak a mi nemzeti hagyományunkban jelzett esztendőt igazolják: »1161. Geisa rex Ungarorum obiit, cui successit filius Stephanus, qui non multo post regno privatur, et Lazlaus frater defuncti regnum invadit«. Pertz. SS. IX. 628.

Ha a többitől eltérő ezen adat nem tetszett neki elégségesnek az 1161-ről szóló értesítés elfogadására, tanácsos lett volna valamely egykorú byzánti író közleményét is figyelembe venni és megállapítani Gyécza egyetlen kimúlási évét az egyidejű európai események összehasonlításából; különösen pedig a Milánó ostromára és bevételére vonatkozó, általa is felemlített időhatározási 1161-re szóló adatból.

Kinnamosznál olvassuk, hogy midőn Jatza király elhunyta Mánuel császárnak tudtára esett, I. Frigyes császár még csak *készülödött* a nagyobb hadi vállalat, Milánó meghódítása kiviteléhez. »Fama tunc temporis percrebrescebat, regem Alemannorum Fridericum cum universis avitis nationibus, totis viribus in Romanorum agros irrumpere. Ea igitur propter, et quod Jatzas Hungarorum rex vita concessisset, Manuel imperator Sardicam venit«. Edit. Paris. p. 118.

Ezen adat tarthatatlanná teszi a tudós szerző 1162-diki számítását. I. Frigyes Crema város bevétele után újabb hadcsapatokat rendel Németországból itáliai seregéhez és megesküszik, hogy nem tér vissza hazájába, míg Milánót meg nem hódítja. Az érintett város megadja neki magát kegyelemre 1162. márczius elsején, három hónappal május 31-dike előtt. Gyécza kimúlása tehát nem történhetett 1162-ben; hanem előbb, midőn az oda rendelt nagyobb hadsereg megérkezett s a város minden oldalról körülzáratott; azaz 1161-ben.[1]) Mert 1162-ben a byzánti író a halálozás hírével nem a készülődést, hanem a város *bevételét* jelezte volna.

Sz. Czeczilia szűz neve feledékenységből csúszhatott be a Képes krónika szövegébe Sz. Juliána szűz helyett (febr. 16.):

---

[1]) Az Affligemi és Alberik-féle krónikák így adják elő a Milánó ostromára és bevételére vonatkozó eseményeket:

1160. Fredericus imperator cum videret propter paucitatem exercitus Mediolanenses contra insolentius agere, misit per omnes fines regni sui, ut venirent in auxilium. Et iuravit se non recessurum a civitate, donec caperet eam.

1161. Convenerat exercitus magnus ex omnibus partibus regni praeterito anno ab imperatore convocatus. Quorum adventu oppido letatus, consilio principum statim obsedit ex omni parte Mediolanum; et ita coaretavit eos, ut non haberent potestatem libere egrediendi vel ingrediendi, emendi vel vendendi.

1162. Mediolanenses obsidione fame inopia seditione coaretati, per internuntios petunt ab imperatore misericordiam. Tantum ut vita donetur, omnem conditionem ab ipso positam promittunt se sustinere. Calendis itaque Martii omnes per turmas suas exeunt. Prius principes, post eos nobiles et milites, manibus gladios suos tenentes, quasi rei maiestatis et proditores. Deinde promiscuum vulgus, funibus colla innexi, in ciliciis, cinere capitibus asperso, ad pedes imperatoris, in modum crucis se proterunt. II. 339. Edit. 1698. Lásd Muratori SS. VI. col. 110.

épen úgy, mint Endlicher kiadásába Mauricius Martinus helyett (nov. 11.) Sz. László törvényszövegébe.

2.

III. István királysága és a két trónkövetelő.

Hogy a II. Gyécza kimúlásáról s III. István királysága kezdetéről lehetetlennek bizonyúlt 1162-dik esztendőt ne nézhessük toll- vagy sajtóhibának, megváltoztatja a szerző és téves számításához alkalmaztatja úgy II. László félévi uralkodása, mint IV. István június 19-dikén szenvedett végzetes veresége idejét. »Maga a magyar nemzet is fegyvert fogott III. István mellett, hasonló nevű nagybátyja ellen. Nagy csata volt Gervasius és Protasius napján 1163. június 19-én, talán Fejérvár vidékén. — II. László uralkodása alig tartott félévig. Ocsese, IV. István is, még azon évben elvesztette a trónt és nem sokára életét is. III. István, ki Ausztriából már 1163-ban visszatért és mindkettő ellen, valamint görög pártfogójukkal szemben fenn birta magát tartani, túlélte nagybátyjait, de ő is alig érte el a serdült férfikort és 1172-ben örökös nélkül húnyt el«. II. 295—8.

Ezen számítások téves voltát kimutathatjuk kül- és belföldi évkönyvekből és III. István saját okleveleiből.

A már idézett és hiteles számítónak bizonyult klosterneuburgi krónikás ezeket közli II. Lászlóról: »1161. Lazlaus frater defuncti regnum invadit. 1162. Lazlaus obiit«. Pertz. SS. IX. Hazai krónikáink is közlik ezen uralkodás rövid tartamát: »Coronatur Stephanus (III) filius eius — in cuius imperio dux Ladizlaus filius regis Bele Ceci usurpavit sibi coronam dimidio anno. Migravit ad dominum — XIX. kal. February feria prima. Post hunc Stephanus frater eius usurpavit sibi coronam mensibus quinque et diebus quinque. Coronatus est autem tercio ydus February in dominica Exsurge (sexagesima). Devictus est autem in festo sanctorum Gervasii et Protasii feria tercia«. Chronicon Acephalum, et Sambuci. Font. III. 100.

A jelölt vasárnapi és keddi napok éppen 1162-ben esnek január 14., február 11. és június 19-ére. Itt nincs semmi kité-

rés; meg kell hódolni az ellenfélnek, mert a három heti napot nem kiséri esztendőszám, csak a szigorú calculus adja a megingathatlan 1162-diki számot. Már IV. István halálidejét, az április 11-diki csütörtököt, az 1163. évszámmal kiséri a krónikás és számítása pontos: »Obiit in castro Zemlen anno domini 1163. (1173 — 10 év híján) tercio idus Aprilis feria quinta«. Font. II. 220.

II. Béla fiai: László és István, bátyjok a király kimúlása idején a görög birodalomban voltak; de a gyászhír vételekor rögtön haza siettek, utánok pedig Mánuel császár jött erős hadsereg élén. Ekkor a III. Istvánt megkoronázott magyarok, hogy a háborút elkerüljék, Lászlót fogadák és koronázák királyukká, 1161. július 13-dika körül. Ezen napot a krónikáinkban közölt félévi uralkodásból következtetjük; mert 1161. július 13-tól egész 1162. január 14-ig, épen hat hónap telt le. Ifjabb István egyedül uralkodása tehát alig tartott hat hétig. Kinnamosz írja: »Jatzas regnum filio suo tradiderat. — Hungari quum imperatoris vererentur adventum Stephanum Jatzae filium abdicantes imperio, alteri fratrum Vladislavo illud tradiderunt. Stephano vero, seniorem dico, *Urumi* dignitatem concesserunt; quo nomine ita apud Hungaros regni successor indicatur«. Edit. Paris, 118.

És itt mosolyogva értesülünk Walter nevű szerző tudatlanságáról, ki legendát írt Lukácsról, az akkor élt esztergomi érsekről, ki szent férfiú hírében állott.[1]) A nevezett érsek épen husvét napján jövendöli meg Lászlónak, hogy 40 nap alatt vége lesz életének; meg is halt ő, úgymond, negyven nap letelte előtt. Pedig László nem érte meg királysága idején az 1162-diki husvétot; mert elhúnyt január derekán. Ifjabb István, a legenda író szerint, nem volt még ekkor felavatva királynak; csak akkor koronázza őt meg az érsek, midőn László után öcscse, István is elhalt: »Erre (Lászlóra) öcscse következett. — Ennek is negyven napi határidőt adott, és midőn az letelt, megölte őt szájának lehelletével. Most a törvényes örököst, a gyermeket koronázta meg nagy pompával«. M. O.

[1]) Az Alberik-féle krónika 1071-re: »Floruit hoc tempore in Hungaria vir *sanctus* archiepiscopus Lucas Strigonii«. II. p. 356.

tört. II. 297. l. Pedig III. István elfoglalta ünnepies szertartással a magyar királyi trónt, mindjárt atyja halála után.

Krónikásaink IV. István öt hónapját és öt napját 1162. január 14-dikétől számítják; koronázása 28 nappal később történt. Véget ért pedig uralkodása nem halálakor, hanem a végzetes ütközet napján, június 19-dikén. Itthon volt tehát III. István már 1162-ben és nem »1163-ban tért vissza Ausztriából«. Kizár e felől minden kétséget maga az ifjú király az említett ütközet után kelt oklevelében, hol magát versenytársa fölött *triumfálónak*, győzelmesnek nevezi, *ki Isten segélyével visszanyerte az atyai ország kormányát*. »Ego Stephanus Dei gratia sublimis ac triumphator rex Ungarie, beate memorie Geyse regis filius, paterni regni gubernacula Deo auxiliante obtinens. — Scripta autem est haec cartula anno dominice incarnationis MCLXII«. C. D. II. 164. Eredetije Sopron város levéltárában.

Nem ellenkezik ezen időhatározással IV. István oklevele, mely a zágrábi püspökség birtokairól szól, és 1163-ban a 11-dik Indictióban a 14-dik epacta idejében kelt. Mert ekkor az országból kiűzött trónvesztett István görög seregek élén újra benyomult hazánk déli részeibe. Történt pedig ez márczius hónap előtt, melyben a 14-dik helyett már a 25-dik epacta kezdődött. Sőt ezen oklevél kiállítását január vagy február felére kell tennünk, mert országlása első évét említi (primo anno regni sui). C. D. II. 166.

III. István gyakran szokta említeni okleveleiben országlása évszámát, de számítását mindig 1161-ben kezdi; ez tehát a trónra lépés egyetlen hiteles éve.

Ő a spalatói érsek részére kiadott, s azon egyház fenhatósági jogait szabályozó oklevélben az 1163-dik évet, királysága másodikának számítja; az okirat tehát május 31-dike előtt kelt.

»Datum per manus Stephani cancellarii, et dominae reginae capellani, secundo anno regni nostri, anno incarnationis Christi millesimo centesimo sexagesimo tertio«. C. D. II. 167—8.

Álmos herczeg Sz. Margit nevezett monostora számára 1165-ben kelt adománylevelében pedig negyedik évét említi.

»Factum est autem hoc anno dominicae incarnationis MCLXV. anno regni mei IV-o.« C. D. II. 170.

Végre a sebenicoiak szabadalma, mint 1167-ben kelt. fordul elő, István uralkodásának nyolczadik évében. »Anno dominicae incarnationis MCLXVII. anno octavo regni mei, ego Stephanus etc«. Ebből arról is értesülünk, hogy az ünnepies koronázások a magyar udvarnál ekkor még divatoztak: »Cum autem ad vos coronandus, aut vobiscum regni negotia curaturus advenero«. C. D. II. 179. Itt nem 67. hanem 68-nak kell állani, mert 1168. június elsején kezdődik a nyolczadik év.

2. *III. István kimúlása.* Ezen időt így határozza meg egyetemünk tudós tanára: »Oroszlán Henrik, a híres és hatalmas Szászország és Bajorország herczege, 1172. elején zarándokolásra indult a Sz. földre. II. Henrik osztrák herczeg, István király *sógora* (ipa), nagy örömmel fogadta és kalauzolta vendégét. Mosonyban a király követe, Florentius, fogadta a fejedelmeket, onnét békén mentek tovább Esztergomba. »E helyen nagy szomorúság érte a fejedelmeket. István király az éjjel meghalt (1172. márczius 4.), halálát méregnek tulajdonították. Úgy mondták öcscse étette meg, kit száműzött. Különösen bús volt az osztrák herczeg, mert a király rendelkezés nélkül halt el és az ő *nővéret* (leányát) jó reményben hagyta hátra, de mégis özvegyen, örökös nélkül«. M. O. tört. II. 312.

Itt a Lübeki Arnoldot idézi, kinek latin szövege a német szerkesztő jegyzetével ezen oktalan anachronismust okozta: »De peregrinacione Heinrici ducis. Dux cum magna gloria profectus est de Brunswich post octavam Epiphaniae (1172. jan. 13.) Ratisbonae solenniter egit diem Purificationis. — Dux etiam orientalis Austriae prosecutus est ducem Saxoniae. Legatus Ungarorum Florentius paratus fuit ad excipiendum ducem, cuius *sororem* rex habebat. Et ita procedentes cum summa tranquillitate applicuerunt ad urbem quamdam ad fluvium qui Grane dicitur, a quo arx et civitas nomen accepit. — Gravis autem mestici[a] ducem illic perculit, nam ipsa nocte rex veneno interiit. [H]enricus austriacus) affligebatur de tam subito regis interi[tu] eo quod intestatus obiiset, et

sororem suam praegnantem, tamen quasi expertem regni, sine herede reliquisset«. Pertz. SS. XXI. 116.

Királyunk kimúlási napját krónikáink jelölik: »Rex Stephanus filius Geyse migravit ad dominum quarto Nonas Martii (4) feria prima«. Font. II. 221. III., 101.

A zágrábi és váradi krónikák az 1172-dik évet adják, és a napra nézve is különböznek: amaz január 21-dikét, emez 30-dikát említik tévesen. Mert a zarándok herczeg a Gyertyaszentelői ünnepkor, még csak Regensburgig jutott volt.

Csalódnak ezen évszámítás dolgában, úgy a két hazai krónikás, mint a németországi tudós és az őket követő újabb historikus. István király élete egy évvel tovább tartott. Bizonyítjuk ezt az országlás tartamát részletesen közölt krónikáink utánszámításával és egykorú írók adataival.

Megegyeznek krónikáink abban, hogy III. István trónralépése óta 11 évig, 9 hónapig és három napig uralkodott. »Stephanus regnavit annis XI., mensibus novem, diebus tribus«. Font. II. 220., III. 100., 226.

Ime a helyesnek bizonyult 1161. május 31-dikén kezdődő utánszámítás eredménye: 1161 + 11 = 1172. május 31. Hozzá adunk 9 hónapot júniustól kezdve = 1173. márczius 1. A három nap betelik márczius 4-dikén.

Ezen időtartam tetemesen megrövidül, ha a tudós tanár évhatározásait követjük, ki Gyécza életét egy egész évvel megtoldja, fia részére pedig még a 10 évi uralkodást is sokalja. Mert 1162. május 31-dikétől egész 1172. márczius 4-dikéig csak 9 év, 9 hónap és 3 nap telt le.

Nagyobb krónikáink megegyeznek abban, hogy III. István 1173-ban múlt ki: »Rex Stephanus filius Geyse migravit ad dominum anno domini MCLXXIII. quarto Nonas Martii feria prima«. Font. II. 221. és III. 100—1. És csakugyan vasárnapra esett márczius 4-dike azon esztendőben. Ezen 1173. igazolja a fönn II. László és IV. István idejéből tett 10 évi levonást. Ugyanazon 1173. évre teszik külföldi írók is Welf Henrik zarándok útját. Így Gotfrid szerzetes: »1173. Ipso anno Henricus dux Saxonum Jerosolymam cum D. fere militibus tetendit«. Freher SS. I. 341. l.

Pontos tudomása volt Róbertnek, a szent-mihályhegyi apátnak is Normándiában (Robertus de Monte) ezen zarándoklás idejéről. Ő kedves embere volt II. Henrik angol királynak, Welf Henrik pedig ennek veje. Róbert 1172-re nem a zarándoklást, hanem ifjabb Henrik és neje, franczia Margit (később III. Béla neje) megkoronázásukat jegyzi fel: »1172. Hanc (Margaritam) inunxerunt ex consilio regis Franciae Rotrodus archiepiscopus Rotomagensis, et Aegidius Ebroicensis; et coronaverunt regem et uxorem eius«. A következő évben pedig így említi fel a zarándoklást: »1173. Henricus dux Saxonum et Baioariorum, *gener* Henrici regis Anglorum perrexit Hierusalem, cum magne comitatu militum«. Pertz. SS. VI. 501. Pistor. SS. I. 911.

Végre döntő bizonyítékul említjük föl, a tudós szerző előtt oly nagy hitelű Dandolo tanuságát; kinek ő azon képtelen állítását is elhitte, hogy 1026 és 1032 közt Endre magyar király (kit ő Istvánnal helyettesít) hadsereget küldött Dalmácziába. »1173. Post Stephanum Hungariae regem regnavit Bela frater Stephani graecus«. Muratori SS. rer. Italicar. XII. 298.

3.

III. Béla király kezdete.

Hogy az 1172-re határozott halálozási évben esedékessé vált trónöröklés Béla számára következetes számítás színét viselje, a korona birtokáért folytatott 9 havi belháborút Gyécza herczeg menekülésével fejezteti be a tudós tanár, ugyanazon 72-dik évben; Béla koronázását pedig a következő 1173-ban végezteti. »A görög történetírók úgy adják elő a dolgot, mintha Béla minden nehézség nélkül békén vette volna kezébe a kormányt; de ez nem volt úgy. Öcsese, Géza, ellene támadt. De Béla csakhamar legyőzi öcsését és arra *kényszeríti*, hogy Ausztriában keressen menedéket és magát 1173 elején megkoronáztatja királynak«. M. O. tört. II. 312—3. Alább ki fog tünni, hogy Béla a herczeget nem *menedékkeresésre*, hanem *börtönben ülésre kényszerítette*.

Béla trónörökös kezdeteiről krónikáink csak annyit jegyeztek fel, hogy miután bátyja, István, 1173. márczius 4-diki vasárnapon elhunyt és eltemettetett, öcscse, Béla, kezdett uralkodni; kit megkoronáztak január 13-dikán vasárnapon: »Dictus Stephanus filius Geyse sine herede migravit ad dominum anno domini millesimo centesimo septuagesimo tercio, quarto Nonas Marcy feria prima. Postea regnavit Bela frater eius — qui coronatus est ydibus January feria prima«. Font. II. 221., III. 201. Az 1173. márcziusra január csak 1174-ben következhetik. És ezen hó 13-dik napja vasárnap volt. A nemzeti hagyomány tehát biztosítja ezen részletes adattal az 1174-diki koronázás esztendejét. A Welf Henrik zarándok útját leírt Arnold is ezen évet érinti, midőn a herczeg visszatérését hazájába Magyarországon keresztül Béla uralkodásával hozza kapcsolatba: »Megérkezék a magyarok királyához, kit csak akkor kentek volt fel királylyá és ki bátyja országát örökölte«. »Venit ad regem Hungarorum, qui tunc noviter creatus erat, et regnum fratris obtinuerat«. Cap. 12.

Az országlási évek tartama is az 1173-diki öröklés napjától számíttatik: »Regnavit annis vigintitribus, mense uno, diebus novem. Obdormivit autem in domino anno M. centesimo nonagesimo sexto, nono kalendas May feria tercia«. Font. II. 221., III. 101., IV. 105. A nagyobb krónikákban a 90 után kimaradt a *hatos* szám; a Genealogiák adják a teljes évszámot, kimult tehát Béla április 23-dikán 1196-ban. Az országlási tartam számítása 1173. márczius 4-dikével kezdődik és így alakúl: 1173 + 23 = 1196. márczius 4-dike után egy hónap április 4.; hozzáadva 19-t = április 23.

Gyécza herczeg fogsága és szabadulása. De találunk Arnoldnál más időszámítást is, mely 1174-től kezdődik és I. Frigyes császár jeruzsálemi utazásával 1189-ben végződik. A dolgot így adja elő a tudós tanár: »Megemlékezett a királyné (1189-ben) férje szerencsétlen öcscséről, Gézáról. A pártütő herczeg már *több mint tíz éve* sinylődött a fogságban, midőn a királyné násza a császár közbejárását kérte ki férjénél, sógora érdekében. Ily szószólóknak Béla akkor nem tagadhatott meg semmit. Szabadon bocsátotta öcscsét; de kikötötte, hogy az a császárral együtt menjen a szentföldre.

Egyuttal 2000 nyilas csapatot rendelt melléje, az út egyengetésére«. M. O. tört. II. 330. l. Itt rajta értük, mikép interpolálja szerző az egykorú adat eredetijét, csakhogy téves föltevéseiben következetesnek tünjék föl. Gyécza herczeg fogságát *több mint 10 esztendősnek írja*, mert nem tudja, hogy Béla háborúskodó öcscsét már koronázása idejében letartóztatta. Változtatott tehát az évszámon, nehogy valaki a képzelt 1173-diki koronázás helyett a valódi 1174-dikire gondoljon. Arnold eredetije kissé különböző.

Miután felsorolta mily ajándékokat kapott a császár a királynétól, így folytatja: »Ezen ajándékozások után a királyné oly kéréssel fordúlt a császárhoz, járjon közbe, hogy a király öcscse, kit ő elzárva tart *15 év óta*, szabadságát visszanyerje. Nem akará a király a nagy előzékenységgel fogadott császárt megszomorítani, s kérésére nemcsak szabadon bocsátá öcscsét, hanem kétezer főnyi sereg élén az utazás könnyítése és irányzása végett előre küldé«.[1])

Ezen fogság 15 évi tartamára nézve megjegyezzük, hogy azt a királyné 1174 elejéről számítja; mert ekkor ejtette foglyul Béla trónkövetelő öcscsét és csak azután koronáztatta meg magát. Ezen fogságából Gyécza, mint a szilói krónikás írja, *valami módon* megszökött és előbb Ausztriába, onnan Csehországba menekült. Ott Szobieszláv herczeg őt letartoztatá és fogolyképen kisérteté vissza bátyjához, Bélához.[2])

A királyné épen úgy mellőzi a menekülléssel megszakított fogság idejét, valamint maga III. István és krónikásaink az

[1]) Post haec regina horum auctrix munerum, aliquid a domino imperatore petitura processit; scilicet ut ipsius interventu frater regis per *quindecim annos* ab ipso rege in captivitate detentus, a captivitate liberaretur. Rex autem qui tanta devotione, imperatorem susceperat, in nullo volens cum contristari, non solum fratrem ad petitionem ipsius a captivitate laxavit, sed datis duobus millibus Ungarorum, ipsum ad praeparandam sive ostendendam viam imperatorem praecedere fecit. Pertz. SS. XXI. 182.

[2]) Bela disceptationem habens cum fratre suo pro regno illius terrae. Quem cum coniecisset in vincula, evasit ille nescio quomodo, et veniens in Bohemiam, dux Sobieslaus fraudulentissime deceptum cepit, et fratri suo in Hungariam vinculandum remisit. Dobner Moment. Boh. I. p. 89.

országlási időtartam számításában, nem veszik tekintetbe II. László és IV. István kormányzásukat.

Nem forog fönn tehát semmi szükség arra, hogy a fogság kezdetétől annak végéig lefolyt 15 esztendőn változtassunk (1174 + 15 = 1189.)

Mind ezen megállapítások régi dolgok. Pray és Katona eszközölték azokat már a mult században. Nekünk pedig kötelességünk a kétségtelenül biztos adatokat, bármily tekintély téves ujításai ellen megvédelmezni.

Tanultunk végre mi is valamit a most helyreigazított történeti díszműből. Azt, hogy midőn királyaink chronológiáján változtatni akarunk, hasznunkra válik, ha előbb megolvassuk, mit határoztak azon ügyben nagyobb figyelemmel és kritikával működő régibb történetíróink.

A Geiza királynév hangoztatása.

Sokféle változattal írják és hangoztatják bel- és külföldi szerzők ezen magyaros személynevet. Pogány családi név volt az; mert Sz. István atyja viselte és változtatta, mint a Chabannais-i Ademár művéhez csatolt XII. századi toldalékban olvassuk: »Bruno püspök megkeresztelé Magyarország királyát, kit Gouznak hivtak és névváltoztatással a keresztségben Istvánnak nevezé. Kit Otto császár István első vértanú ünnepén (decz. 26.) emelt ki a keresztvízből«.[1])

Mi a nevet *Győzönek* értelmezzük és a G betűt gy hangon ejtjük, mert nem hozzuk kapcsolatba a Gezo vagy Giso nevekkel, melyek a németeknél divatoztak. Ditmár: »Eo me per Gezonem praepositum vocavit«. Pertz. III. 817. Herbord Ottó bambergi püspök életében az egykorú II. Gyéczáról: »Bela quoque requievit in domino, et filius eius Giso ei successit in regno«. Pertz. SS XII. 771.

Nagyobb figyelmet fordít a hangoztatásra Szigebert Anchini folytatója (Auctarium Aquicinense), ki a Gezo torok-

[1]) Brunus episcopus regem Ungarie baptizavit, qui vocabatur Gouz, et mutato nomine in baptismo Stephanum vocavit, quem Otto imperator in natali protomartyris Stephani a baptismate excepit. Pertz. SS. IV. 130.

hangját *i* közbevetéssel lágyítja: »1163. Obiit Giezo rex Ungarorum«. Pertz. SS. VI. 398. *Gezo* páviai biró Liutprandnál olaszos hangzású. lib. III. c. 10.

A lengyel írók a Geiza nevet Jessével azonosítják. Így a Kamenczi és Henrichowi krónikák: »Mesco habuit sororem Atleydem, quam Jesse rex Ungariae accepit uxorem«. Pertz. SS. XIX. 581. Sz. István varsói legendája: »Jesse plenus dierum anno 997. seculi nequam erumnas deserens«. Font. I. 72. Ezekhez járul Róbert Károly király 1326-diki oklevele, ki felemlíti abban IV. Bélát, mikép erősíti meg III. István *Jessze* fia intézkedését a Sz. Jogról nevezett monostor jószágai felől. Marcellevich György fedezte föl ezen oklevelet és Kercselich közölte azt először a zágrábi egyház történetében: »Exstat antiqua litera plicata (an copia an authentica ob antiquitatem nescitur) in qua Carolus rex ad preces Joannis abbatis ecclesiae S. Dexterae confirmat privilegium condam Belae regis, in quo idem Bela exponit, qualiter Simon abbas Berekis petierit, ut privilegium regis Stephani, regis *Jesse* filii, avi ipsius Belae renovaret«. És alább: »Colomannus monasterium tributo per Ladislaum regem dato privavit — filii Pauli palatini privilegium S. Ladislai combusserunt. Postea vero, cum piissimus rex *Jesse* hoc comperisset etc.« Katona hist. reg. II. 457—8. Fejér Cod. Dip. II. 156. és VIII. 6., 96.

Az első szótag lágy hangjára utalnak még a byzánti Kinnamosz: »Eapropter quod Jatzas Hungarorum rex vita concessisset«. Edit. Paris. 118. l. Az osztrák évkönyvek közt a mölki: »1074. Heinricus rex in Ungariam adversus Joitschonem patruelem Salomonis profectus«. Pertz. SS. IX. 499. és 773. Alberik krónikája: »Stephanus primus christianus Jechae filius, et a primo duce Almo septimus«. II. 72. Végre a királyaink nevével jelölt helységek közt, mint például: Vajk, stvándi, Peterd, Aba és Abád, Endréd, Béla, Salamon, Kálmánd; van Geizára emlékeztető Nagy-Jécsa is Torontál megyében.

A kezdő szótag ezen sajátságos magyar kiejtését a külföldiek *jé* mellett *dé* hanggal is jelölik. Így Ditmár: »Huius pater erat Deuvix nomine«. Pertz. SS. III. 862. A bécsi udvari könyvtárban őrzött martyrologium Dobner említette oldal-

jegyzete: »VII. kal. Mai O Deuca rex Ung.« (ad Hagek P. IV. p. 440.) Ezt használja II. Gyécza kortársa: Prágai Vincze is: »Ungari filium regis Deuce parvulum sibi regem constituunt«. Petz. SS. XVII. 682. Napjainkban is *madjar*-t szoktak írni latin betűkkel a szlávok *magyar* helyett.

A végszótagot *cs*-vel írta Knauz Monumentáiban: *Gyejcsa* (I. 50.) a német Joitscho és torontáli Nagy-Jécsa hasonlatára. De vannak bizonyítékaink a *cz* hangoztatásra a Gyécza verette királyi pénzeken, pecsétnyomókon és okievelekben.

I. Gyécza ezüst denárán a körirat: GEVCA REX. Rupp. Num. I. második tábla 34—36 számok alatt. A nyolcz király temetési helyéről szóló XII-dik századi jegyzék is így ír: »Geuca Vaci«. Font. IV. 88. II. Gyécza így iratja nevét okleveleiben: »Ego GEICA rex Ungarie«. Kn. Mon. I. 103. És egy 1157-dikiben: »Ego Geythsa Dei gracia Hungarie etc« Mon. I. 110. Az *ei* *e*-re változott a zágrábi krónikásnál: »Gexcha primogenitus Bele regis«. F. III. 254. III. István pecsétlenyomatán: »Stefanus Dei gra. GEYCE regis filius« Mill. díszmű II. 305. l. És oklevelében: »Stephanus rex hungarie Geytse regis filius«. Kn. Mon. I. 119. Valamint egy másik oklevél hasonmásos sorában: »Stephanus Geice regi filius«. Mill. díszmű II. 307. A Képes krónikában is: »Dedit — Geythe puero suo«. Font. II. 216.

Ezen *cz* hangot német ȝ-tel is jelölik, mely tehát nem magyaros *zé*. »MCXLVI. anno regis Geiȝe VI-o«. Wenȝ. I. 58. »1150. Rex noster gloriosissimus Geiȝa. Wenȝ. I. 60. »reg Geiȝa«. Kn. Mon. I. 107.

A *Gyécza* kiejtést tehát sphragistikai, numismatikai é diplomatikai példák igazolják.

Figyelmeztetés Árpádházi király-genealogiánk vagy ebbeli ismereteink hiányos voltára.

Midőn hazai őstörténetünk chronologiáját érintő vizsgálatainkat mai értekezésünkkel bevégezzük, nem mulaszthatjuk el figyelmeztetni tudós kartársainkat árpádházi királyainkat illető genealogiai ismereteink hiányos voltára. Például említjük fel a gyakran idézett Millenniumi díszmű IV-dik kötetében olvasható megjegyzést burgundi Merész Károly származásáról.

Midőn ugyanis a magyar főurak osztrák László király halálhírét vették és királyválasztásról kezdtek egymás közt értekezni, izenet jöve hozzájok burgundi III. Filep herczegtől, ki Károly fiát jogos trónörökösül királyválasztásra ajánlja a rendeknek.

Ezen ajánlat mellőzését ily megokolással kiséri azon kötet tudós szerzője: »Az ország rendei idegenkedtek attól, hogy a régi hagyományokkal, melyek szerint a nemzet királyát mindig az Árpádházzal, legalább leányágon rokon dynastiák sarjai közűl választotta, szakítson«. (A M. Nemz. tört. IV. 80.)

Ezen megjegyzés genealogiai tanulmányok hézagos voltára mutat. Burgundi Károly azon időben közelebb való rokonságban állott az Árpádházhoz, mint akár osztrák László, akár ennek nagyapja, Zsigmond; mert ezek III. Béla Konstánczia nevű leányától, Károly pedig II. Endre Jolántájától származott. A most uralkodó osztrák dynastia is ezen az ágon jutott árpádházi királyaink rokonságába és nincsen semmi szükség, hogy cseh és lengyel királyok közvetítésével és II. Ulászló Anna leányával csatoljuk most uralkodó dynastiánkat III. Béla családfájához; mint boldogult Marcziányival együtt némely historikusaink tették.

A magyar historikus csak akkor számíthat genealogiát illető állításai rendületlenül biztos voltára, ha az európai uralkodó házak rokonsági viszonyairól is kellő tudomást szerzett magának.

Ime magyar Jolánta, arragoni királyné családfájából a burgundi és osztrák rokonságot illető némi részletek: I. alatt az arragoni, II. alatt a portugáli családfa:

I.

I. Jakab arragoni kir. † 1276. Neje 1234-ben Jolánta II. Endre leánya † 1259.

III. Péter † 1285., neje 1262-ben Konstánczia, Manfréd [1]) szicziliai kir. † 1266. leánya.	Jolánta 1246-ban X. (IX) Alfonz kasztiliai kir. † 1284. neje.
Sz. Erzsébet † 1336., portugáli Dénes kir. † 1325. neje.	
IV. Alfonz † 1357.	
I. Péter † 1358.	
Ferdinánd † 1383., I. János.	

II.

Portugáli I. János király családfája.

I. János király † 1433. Neje Filippina a lancasteri herczeg leánya.

Edvárd király † 1438. Neje Eleonóra arragoni IV. Ferdinánd leánya.	Izabella 1430 óta burgundi Fülöp neje.
Eleonóra 1452-ben III. Frigyes császár neje.	Merész Károly † 1476. Franczia évszámítás.
I. Maximilián császár.	Mária I. Maximilián neje.

Maximilián tehát burgundi Máriával másodfokú unokavér és mindketten Manfréd után I. Béla utódai; II. Endrétől pedig és ennek Jolánta leányától is származnak.

Ajánljuk az árpádházi királyok története iránt érdeklődő tudósoknak, tanulmányozzák kissé tüzetesebben az európa

[1]) Manfréd Árpádvér II. Frigyes császár törvényesített fia volt. Apja 1250. deczember 7-dikén vevé nőül beteg ágyán papi áldással Bianca Lanzia grófnét, Manfréd anyját. Ekkor a kiközösített császár meggyógyult s a palermói érsek fogadta őt vissza az egyházba. Kimult pedig azon hó 13-dikán Sz. Lucza napján. Patuzzi, Gesch. v. Oester. 114. l.

uralkodó házak genealogiáját. A meglepő fölfedezésekből eredt kellemes érzés dúsan fogja őket kárpótolni a fáradalmas fürkészetekért.

Például hozhatjuk fel az 1849-ben előfordult debreczeni eseményt. Szóba jött akkor az angol királyné fia, a walesi herczeg jelöltsége a magyar trónra. Ő kétségtelen Árpádvér, mert braunschweigi Oroszlán Henriknek, I. Béla unokájának ivadéka.

A most uralkodó orosz czár pedig, II. Miklós, az öreganyja, mint hesszeni herczegné során II. Endre, sz. Erzsébet leányától származik; neje pedig Viktória királyné unokája, s gyermekeikben I. Béla és II. Endre családfái fognak újra egyesülni. Azt is kevesen tudják nálunk, hogy a Hohenzollern uralkodó-ház tagjai habsburgi Rudolf császár húgától származnak. A zeitzi krónikás írja: »1289. Eodem anno, vel circa Rudolphus rex vacante Burggraviatu Nurinbergensi, eundem comiti de Zollern contulit *sororio* suo, a quo descenderunt Burggravii usque ad Fridericum, qui in Concilio Constantiensi factus est marchio Brandenburgensis per Sigismundum regem«. Chronicon Citizense. Pistor. SS. I. 1189.

BEFEJEZÉS.

Még a tudományos testületeknél is szükség van ellenzékre. A hol ez hiányzik, ott ilyet teremteni kell: mert nem nélkülözhetjük a részrehajlatlan kritikát a tekintély diktálta dogmák ellenében. A kritikusnak pedig, hogy sikeresen védhessen vagy czáfolhasson, nemcsak terjedelmesebb tudománynyal, hanem finomabb és fegyelmezettebb elmeéllel is kell birnia. Csak így ellensúlyozhatja a hatalom adta tekintélyt, s döntheti halomra a szeszély építette légvárakat. Mind ezt azonban csak a positiv tudományokra vonatkoztatjuk: az exact tudományoknál alapos készültség mellett elégséges a mennyiségi viszonyok és arányok kezelésében jól iskolázott elmeél.

Mi már az élet véghatárán naponként készen állunk, hogy örök nyugalomra hajthassuk fejünket: kérjük tehát ifjabb kartársainkat, ne engedjék előbbi tespedésébe hanyatlani nemzeti történettudományunkat, s vállalkozzék valamelyikök az ellenzéki feladatok folytatására. Kitüntetés vagy anyagi haszon helyett bőséges jutalmat fog *a tények jogvédője* találni azon tudatban, hogy *kötelességét teljesítette*.

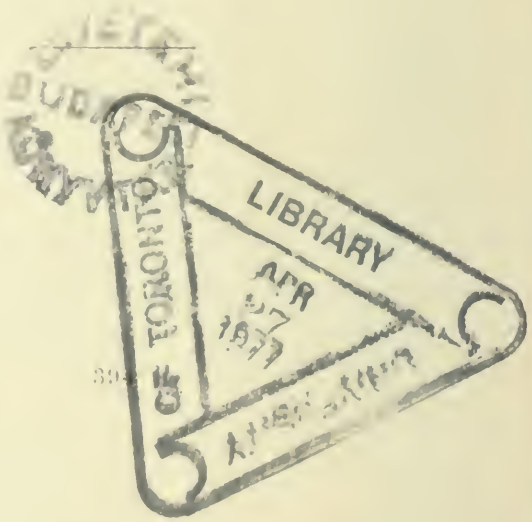

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

DB
929
M37

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 14 29 10 07 014 8